

RELIGION OG FORSTÅELSE

Per Bilde

1. Indledning

I denne artikel vil jeg forsøge at belyse og analysere følgende problemstilling: *religionsudvikling som et resultat af behov for forståelse: Spor i tidlige Jesus-tekster af Jesus-bevægelsens bestræbelser på at forstå og omtolke Jesus, hans budskab, skæbne og betydning.*¹ Problemstillingen udspringer af arbejdet med min bog om kristendommens tilblivelse (Bilde 2001).

I bogen argumenteres for den hovedtese, at Jesus-religionens tilblivelsesproces først og fremmest blev drevet frem af de voksende eksterne konflikter, som Jesus-bevægelsen blev indviklet i med de øvrige jødiske retninger og til sidst med jødedommen som helhed (jf. især Bilde 2001, 286-327 og 446-49).

Ved siden af denne hovedtese tilslutter jeg mig en anden tese, nemlig den velkendte formodning om, at Jesus-bevægelsens forsøg på at komme til rette med *parusiudblivelsesproblemet* bør vurderes som en afgørende intern faktor i udviklingen af Jesus-religionen (jf. Bilde 2001, 171-97 og 449-52). Tilblivelsen af Jesus-bevægelsens ideologi – dens jesulogi/kristologi, soteriologi og teologi – kan i høj grad anskues som resultatet af bevægelsens gentagne forsøg på at begribe og komme til rette med den kendsgerning, at den messianske befrielse, ‘gudsriget’ eller Jesus’ genkomst (parusi) ikke indtraf, således som det var forudsagt af de bibelske profeter, Johannes Døber, Jesus selv, Paulus og andre tidlige Jesus-troende (jf. nedenfor).

I 1956 offentliggjorde de amerikanske religionssociologer Festinger, Riecken og Schachter det nu klassiske værk, *When Prophecy Fails*. Heri præsenterede de begrebet *kognitiv dissonans*, som betegner det mentale ubehag, der opstår blandt en profets tilhængere, når profetens forudsigelser slår fejl. Samtidig fremlagde de den teori, at dette ubehag kan fjernes eller dæmpes, hvis det lykkes profeten og/eller dennes talsmænd at ændre gruppens erkendelse og/eller adfærd, fx ved at omtolke den oprindelige profeti og samtidig kanalisere dette ubehag over i en ny aktivitet, fx forstærket missionsvirksomhed. Disse teorier udviklede de tre forskere på grundlag af deltagerobservation i en samtidig amerikansk religiøs gruppe under ledelse af en kvindelig profet, som havde forkyndt verdens snarlige undergang, fra hvilken profetindens egen gruppe ville blive frelst ved umiddelbart før katastrofen at blive taget ombord i rumskibe fra en fremmed, venligsindet planet. Samtidig sammenlignede de denne moderne gruppe med den jødiske messianske bevægelse sabbatajismen i 1600-tallet og Jesus-bevægelsen i

---

¹ Denne artikel er en revideret version af den tiltrædelsesforelæsning, som jeg holdt den 7. december 2001 i anledning af min udnævnelse til professor i religionsvidenskab med særlig henblik på jødisk og kristen religionshistorie.

romersk tid, idet de argumenterede for, at deres teorier også holdt stik i disse to tilfælde og dermed kunne gøres alment gældende.

I 1957 udkom den tyske ekseget Erich Grässers dissertation, *Das Problem der Parusieverzögerung in den synoptischen Evangelien und in der Apostelgeschichte*, som allerede i 1955 var blevet antaget til forsvar for den teologiske doktorgrad ved universitetet i Marburg. I dette værk udfoldede Grässer i detaljer den indsigt, som især tyske eksegeter som Rudolf Bultmann allerede tidligere var kommet til, nemlig at parusians udeblivelse repræsenterer et hovedproblem og derfor et hovedtema i fremstillingen i de synoptiske evangelier og Apostlenes Gerninger (fx Bultmann 1921). Som allerede anført bestod problemet i, at Jesus' og hans nærmeste tilhængeres forudsigelser om det/den nærtforestående gudsrige og genkomst *ikke* gik i opfyldelse, hvorfor de måtte omtolkes og revideres. Grässer inddrog imidlertid ikke Festingers, Rieckens og Schachters arbejde fra 1956, og han forsøgte sig ikke som dem med at formulere en generel teori om overvindelsen af skuffelsen over parusians udeblivelse.

Når det gælder parusiudeblivelsesproblemet, bygger min bog fra 2001 i høj grad på disse to grundlæggende værker. Dertil kommer, at jeg under inspiration fra dem forsøger at overføre denne principielle problematik på andre områder af de tidlige Jesus-tekster. Det gælder især for teksternes tolkninger af Jesus' død, idet jeg i bogen har forsøgt at vise, at og hvordan Jesus' død fra første begyndelse var et hovedproblem for hans bevægelses vedkommende, og at bevægelsen forsøgte at løse dette problem ved hele fem forskellige forsøg på at tolke Jesus' død på en meningsfuld måde (Bilde 2001, 198-215, jf. Smyth 1999).

Har man først fået øjnene op for denne problematik, kan man næsten ikke undgå at se den i beskrivelser af andre personer og begivenheder i de ældste Jesus-tekster. Det gælder tydeligt for figurer som Johannes Døber (jf. Bilde 2001, 96-122), Pilatus (jf. Willert 1989, 169-313; Bond 1998) og Judas (jf. Klassen 1996). I alle tre tilfælde har evangelierne svært ved at finde deres egne ben, og man fornemmer klart, at forskellige tolkninger af disse figurer i relation til Jesus-skikkelsen brydes i teksterne. Var Johannes Døber Jesus' læremester eller forløber? Var Pilatus – og dermed den romerske verdensmagt – venligt eller fjendtligt indstillet over for Jesus? Var Judas en regulær forræder, eller spillede han blot sin guddommeligt tildelte rolle i det store frelseshistoriske drama?

Noget lignende gør sig gældende i Jesus-teksternes beskrivelser af en række begivenheder som Jesus' dåb, hans indtog i Jerusalem og hans militante aktion i tempelområdet (jf. afsnit 7 nedenfor), som alle tre udsættes for divergerende tolkninger. Også her er det nærliggende at tolke divergenserne som udtryk for, at nye tolkninger er i færd med at fortrænge ældre.

I nærværende bidrag ønsker jeg at gå et skridt videre ved at udvide perspektivet til andre dele af de ældste Jesus-teksters udsagn om Jesus, hans person, budskab, død og betydning. Her går jeg dog frem på en anden måde, idet jeg i stedet for at undersøge, hvordan nye temaer og skikkelser fremstilles og tolkes i teksterne, udvælger en række tekster, der alle er karakteriseret ved, eksplicit eller implicit, at indeholde kognitive udtryk, dvs. ord for 'forståelse', 'erkendelse' og 'indsigt'. Disse tekster oversættes og analyseres med henblik på at undersøge, om disse kognitive udtryk kan forstås og tolkes

som vidnesbyrd om Jesus-bevægelsens forsøg på at nå fra en mindre tilfredsstillende til en mere tilfredsstillende tolkning og forståelse af sit eget budskab.

Jeg har udvalgt seks tekster, som repræsenterer de to vigtigste tekstgrupper i Det Nye Testamente, nemlig Paulus og evangelierne: 1 Kor 1,18-25; Rom 11,25-27; Matt 13,9-17; Mark 8,14-21; Luk 24,13-32 og Joh 2,13-22.

2. 1 Kor 1,18-25

Den første tekst er fra begyndelsen af Første Korintherbrev. Forud for teksten har Paulus nævnt, at han har erfaret, at der blandt de Jesus-troende i Korinth er uenighed og splid, idet fire forskellige grupper påberåber sig hver sin autoritet, nemlig Paulus, Apollos, Kefas (Peter) og Kristus (Jesus), måske under henvisning til hvem af disse autoriteter, der har døbt dem. Paulus vender sig imod denne tendens til gruppedannelse, bl.a. ved at nævne, at han personligt kun har døbt ganske få af de Jesus-troende i Korinth: "For Kristus udsendte mig ikke for at døbe, men for at prædike evangeliet, dog ikke med veltalenhedens visdom, for at Kristus' kors ikke skal blive tømt (for sin kraft)" (v. 17). I dette vers introduceres de to hovedord, "visdom" (*sophia*) og "kors", som også i det følgende sættes i modsætning til hinanden på den måde, at "menneskers" eller "verdens" "visdom" stilles op imod den guddommelige "visdom", som netop kommer til udtryk i "korset".

Oversættelse: ... (18) For budskabet om korset lyder nok meningsløst (*môria*) for dem, der går til grunde, men for os, som frelses, er det en guddommelig kraft. (19) For der står jo skrevet: "Jeg vil tilintetgøre de vises visdom (*sophia*), og jeg vil ophæve de forstandiges dømmekraft (*synesis*)". (20) Hvor (iblandt de Jesus-troende) er der en vis (*sophos*)? Hvor er der en skriftklog? Hvor er der en debattør i denne verdens forstand? Mon ikke Gud har gjort verdens visdom tåbelig (*emôranen*)? (21) Eftersom verden som følge af Guds visdom ikke var i stand til ad visdommens vej at nå til erkendelse (*ouk egnô*) af Gud, så fandt Gud det for godt at frelse de troende ved forkyndelsens tåbelighed (*môria*). (22) Eftersom jøder beder om beviser, og hellenere søger visdom (*sophia*), (23) så proklamerer vi en korsfæstet messias, som for jøder er en skandale og for hedninger en meningsløshed (*môria*), (24) men for dem af både jøder og hellenere, der er kaldet (forudbestemt), er Kristus en Guds kraft og en Guds visdom. (25) For Guds 'tåbelighed' er visere end mennesker, og Guds 'svaghed' er stærkere end mennesker.

I teksten sættes "denne verdens" menneskers naturlige visdom, forstand og forståelse i modsætning til den guddommelige verdens sande visdom, som netop kommer til udtryk i Paulus' forkyndelse af, at det er ved Jesus' korsfæstelse, at Jahve, den sande gud, har udvirket en mulig frelse af mennesker fra evig tilintetgørelse og død til evigt liv af samme art, som det Jahve har skænket Jesus i og med hans opstandelse.²

² For en mere detaljeret redegørelse for denne forståelse og tolkning af Paulus henvises til Bilde 2001, 357-84.

I nærværende sammenhæng vil jeg fremhæve, at tekstens hovedord er kognitive. Der er tale om visdom eller klogskab over for tåbelighed eller uforstand, og de kobles vel at mærke sammen med henholdsvis den guddommelige og den ikke-guddommelige eller naturlige og menneskelige verden. På denne måde bringer teksten til udtryk, at en almindelig menneskelig forstand og forståelse ikke er tilstrækkelig, eller rettere, er aldeles utilstrækkelig til at fatte og begribe det budskab, som Paulus her taler om, nemlig evangeliet om en frelse for mennesker, en frelse, som af den sande gud er bragt i stand i og med Jesus' korsfæstelse (og opstandelse, som Paulus imidlertid ikke hæfter sig ved her).

Den oversatte tekst indeholder ikke det apokalyptiske hovedord "åbenbaring" (*apokalypsis*), som Paulus bruger mange andre steder, ikke mindst i tekstens fortsættelse i 1 Kor 2,6-16, for at udtrykke, at de troendes rigtige forståelse er bibragt dem ved et guddommeligt indgreb. De har ikke fået denne deres rigtige indsigt i Jesus-budskabets sandhed fra mennesker eller fra denne verden, men fra udvalgte vidner, fx Paulus, som den opstandne Jesus har vist sig for og overbevist om, at Jesus er den sande frelser (jf. fx Gal 1,10-23 og hertil Bilde 2001, 362-69). Men uanset at den oversatte tekst ikke selv indeholder ordet "åbenbaring", så er det dette fænomen, der er tale om. For til dem, der er guddommeligt forudbestemt til frelsen, skænkes fra den samme guddommelige kilde den sande indsigt i den guddommelige frelses sandhed, vel at mærke på trods af al naturlig menneskelig indsigt og visdom.

Med disse formuleringer i den oversatte tekst etableres således en uoverstigelig kognitiv mur mellem dem, der er indenfor, nemlig de Jesus-troende, og dem, der er udenfor, nemlig de ikke-kaldede jøder og ikke-jøder, der er forudbestemt til det modsatte af frelse, nemlig tilintetgørelse.

Endelig skal det fremhæves, at det er Jesus-bevægelsens budskab om den *korsfæstede* Jesus som messias og frelser, der er genstanden for de forskellige vurderinger. Hverken jøder, ikke-jøder eller Jesus-troende er af sig selv i stand til at forstå, at den figur er den eneste sande frelser. Det betyder, at manglen på forståelse ikke kun findes hos de ikke-troende uden for Jesus-bevægelsen, men også inden for denne. Paulus skriver jo netop til troende, og den kritik af gruppedelingen i menigheden, som går umiddelbart forud for den oversatte tekst, kunne tyde på, at skellet mellem forstående og ikke-forstående går tværs igennem de Jesus-troende, som Paulus skriver til.

3. Rom 11,25-27

Dette tekstuddrag er fra slutningen af det centrale afsnit i Romerbrevets kap. 9-11, hvor Paulus beskriver sit syn på det jødiske folk som helhed i forhold til Jesus og på forholdet mellem de Jesus-troende ikke-jøder og det Jesus-afvisende jødiske folk som helhed. I Rom 11,24 udtrykker Paulus sit håb om, at alle jøder senere vil komme til at tilhøre det 'sande Israel': "For når du (den Jesus-troende ikke-jøde) blev hugget af et vildt oliventræ, som du af natur hørte til, og i modstrid med naturens orden er blevet indpodet i et ædelt oliventræ ('Israel'), hvor meget mere vil så ikke disse (de Jesus-afvisende jøder), som naturligt hører til det (ædle træ), blive podet ind i deres eget træ?"

Oversættelse: (25) For at I ikke skal være for kloge i egne tanker, brødre, ønsker jeg ikke, at I skal være uvidende (*agnoein*) om denne hemmelighed (*mystêrion*), at 'forstening' delvis har ramt Israel, indtil hedningernes fylde kommer ind (dvs., at de alle frelses), (26) og så skal også hele Israel frelses, således som det står skrevet: "Redningsmanden skal komme fra Zion, og han skal fjerne ugudelighed fra Jakob; (27) og dette er min pagt med dem, når jeg tager deres synder bort".

Rom 11,25-27 afslutter det store afsnit i Rom 9-11, der drejer sig om at forstå den gåde, at så mange af det jødiske folk ikke har anerkendt Jesus som messias og frelser. Det svar, som Paulus formulerer, er, at Israels afvisning af Jesus er foreløbig, at den tjener som et middel til at bringe Jesus-budskabet til de ikke-jødiske folkeslag, og at alle jøder derefter vil omvende sig og få del i frelsen.

Under eller bag ved teksten ligger den opfattelse, at det jødiske folk som helhed naturligvis ville byde messias velkommen, anerkende ham og slutte sig til ham. Efter- som de Jesus-troende var overbevist om, at Jesus var messias, var det en uventet og overraskende reaktion, at det jødiske folk som helhed alligevel ikke accepterede Jesus som messias. Dette sammenstød mellem forventning og virkelighed skabte usikkerhed og forvirring – 'kognitiv dissonans' – og krævede derfor en forklaring. Denne forklaring, som Paulus-teksten her giver et eksempel på, består i en revision og en omtolkning af den overleverede messias- og frelsesideologi, specielt det centrale spørgsmål om forholdet mellem messias og det jødiske folk, som messias ifølge den overleverede jødiske messianologi og soteriologi først og fremmest skulle frelse.

I forhold til den problematik, som vi her analyserer, er tekstens hovedord "uvidende" og "hemmelighed". Paulus' Jesus-troende læsere var på brevets affattelsestidspunkt faktisk uvidende om denne gådes løsning. Paulus ønsker at ophæve denne uvidenhed, og det gør han ved at afsløre en hidtil velbevaret "hemmelighed", nemlig om den guddommelige frelsesplan. Fornyelsen i forhold til traditionel jødisk messianologi og soteriologi består i, at det ifølge revisionen er et hovedpunkt, at messias skal frelse alle folkeslag, og at de Jesus-afvisende jøder ifølge den guddommelige frelsesplan i og med selve deres afvisning kommer til at spille en positiv rolle i denne plan, fordi de derved så at sige driver Jesus-bevægelsen til at vende sig til 'hedningerne'. Og først når de er blevet omvendt til Jesus-budskabet, vil de Jesus-afvisende jøder ændre holdning, anerkende Jesus som messias og dermed få del i den eskatologiske frelse. Rom 11,25-27 er således umiddelbart et udtryk for Paulus' forsøg på at forstå og forklare en smertelig del af Jesus-bevægelsens virkelighed.

4. Matt 13,9-17

Den tredje tekst er det vigtige stykke, der forbinder lignelsen om bonden, der såede korn (Matt 13,3-8), og den allegoriske udlægning af den samme lignelse i Matt 13,18-23. Både udlægningen og mellemstykket er præget af en reflekterende vilje til at forstå meningen med den indledende lignelse.

Oversættelse: ... (9) Den, som har ører, skal høre. (10) Og disciplene kom hen og sagde til ham: “Hvorfor taler du til dem i lignelser?” (11) Men han svarede og sagde til dem: “Jer er det blevet givet at kende (*gnônai*) hemmelighederne om himlens rige (*ta mystêria tês basileias tôn ouranôn*), men dem er det ikke blevet givet. (12) For til den, som har, skal der gives, og han skal få i overflod, men den, som ikke har – fra ham skal også tages det, som han har. (13) Derfor taler jeg til dem i lignelser, fordi de ikke ser, når de ser, og fordi de ikke hører eller forstår (*syniousin*), når de hører. (14) Og på dem opfyldes Esajas’ profeti, der siger: ‘Med øret skal I høre, men slet ikke forstå (*synête*), og når I ser, skal I nok se, men slet ikke indse (*idête*). (15) For dette folks hjerte er blevet sløvt, og med ørerne hørte de tungt, og de har lukket deres øjne, for at de ikke skal se med øjnene og høre med ørerne og fatte (*synôsin*) med hjertet og vende sig om, og jeg så vil (kunne) helbrede dem’ (Es 6,9-10). (16) Men lykkelige er jeres (disciple-nes) øjne, fordi de ser, og jeres ører, fordi de hører. (17) For sandelig siger jeg jer, at mange profeter og retfærdige begærede at se (*idein*) det, som I ser, men de fik det ikke at se, og begærede at høre det, som I hører, men de fik det ikke at høre”.

Hele teksten (Matt 13,1-23) forudsætter, at den store skare (v. 2), som lytter til Jesus, i modsætning til hans disciple, ikke begriber det, han siger. Ja, ikke engang disciplene forstår selve lignelsen, eftersom de i udlægningen (v. 18-23) får den forklaret led for led. I det oversatte stykke er det imidlertid ikke disciplenes mangel på indsigt og forståelse, der drøftes, men ‘deres’, dvs. den store gruppe, som ikke hører til den gruppe af “jer”, som har fået det givet (nemlig af Jahve) at kende og forstå “hemmelighederne” om det himmelske rige. Citatet fra Esajas 6,9-10 kæder denne udenforstående gruppe af ikke-forstående tilhørere sammen med hele det jødiske folk (jf. “dette folk” i v. 15). Det betyder, at teksten ikke kun umiddelbart gengiver en situation på Jesus’ tid, men også en langt senere situation, i hvilken Jesus-bevægelsen stod over for en afvisende jødisk front, dvs. en situation, der svarer til den, der reflekteres over i Rom 9-11 (jf. ovenfor).

Den pointe, som jeg her vil fremhæve, er imidlertid, at teksten fra først til sidst præges af ord, der betegner indsigt og forståelse. Teksten kredser i den grad om den rette forståelse af Jesus, hans ord (lignelsen) og det gudsrige, som han proklamerede var nærtforestående (jf. Matt 4,17 og 10,7). Ligesom Rom 11,25-27 er teksten optaget af de ikke-troende jøders (det jødiske folks) mangel på anerkendelse af Jesus som messias, men den har ikke den paulinske teksts optimisme, måske fordi den er hen ved et halvt århundrede yngre. “Dette folk” forstod og forstår ikke, fordi det ved en guddommelig beslutning er blevet forudbestemt til ikke at skulle frelses (v. 15). Det jødiske folk afviser Jesus, fordi det af Jahve er blevet forudbestemt dertil.

Min vigtigste pointe knytter sig dog til v. 11. De Jesus-troendes frelsende indsigt har de fået skænket af Jahve, mens ‘de andre’ ikke har fået denne indsigt. Heri synes at ligge, at de Jesus-troendes indsigt for dem selv er overraskende. De havde måske ventet noget andet end det, der faktisk skete under passionshistorien og begivenhederne derefter. Er dette ikke en overfortolkning, ligger det saglige indhold af denne tekst ganske nær ved 1 Kor 1,18-25, som vi analyserede ovenfor.

5. Mark 8,14-21

Forud for denne tekst går historien om Jesus' mirakuløse bespisning af de 4000 personer (Mark 8,1-9) og en kort beretning om nogle farisæere, som kom til Jesus for at debattere med ham og for at kræve et tegn fra himlen af ham, hvilket Jesus afviste (8,11-12). Derpå forlod Jesus og hans disciple farisæerne og sejlede over til den anden side af Genesareth Sø.

Oversættelse: (14) Men de havde glemt at tage brød med, og de havde kun et eneste brød med sig i båden. (15) Og Jesus befalede dem og sagde: "Sørg for, at I undgår farisæernes surdej og Herodes' surdej". (16) Men de talte med hinanden, om (det (Jesus' ord) måske skyldtes,) at de ikke havde (medbragt) brød. (17) Og da han forstod det, sagde han til dem: "Hvorfor taler I sammen om, at I ikke har brød (med)? Indser (*noeite*) og forstår (*syniete*) I endnu ikke? Er jeres hjerte forstenet? 'Har I øjne, men kan ikke se, og har I ører, men kan ikke høre' (Jer 5,21)? Og husker I ikke, (19) da jeg brød de fem brød til de fem tusinde, hvor mange kurve fulde af (tiloversblevne) stykker, I da samlede sammen?" De svarer ham: "tolv". (20) (Og Jesus fortsatte:) "(Og husker I ikke) de syv (brød) til de fire tusinde, og hvor mange kurve fulde af (tiloversblevne) stykker, I da samlede sammen?" Og de siger til ham: "Syv". (21) Og han sagde til dem: "Forstår (*syniete*) I endnu ikke?"

I denne tekst ser vi et godt eksempel på det tema i Markusevangeliet (og de øvrige synoptiske evangelier), som man i forskningen siden Wredes vigtige bog om messias-hemmeligheden i evangelierne (1901) har betegnet som *disciplenes uforstand* (jf. Wrede (1901) 1963, 93-114). Hos Wrede er det i forhold til Jesus' værdighed som messias, at disciplene (og alle andre bortset fra dæmonerne) mangler forståelse. Det gælder også i den oversatte tekst, hvor disciplene hverken husker eller begriber indholdet af Jesus' underfulde bespisning af de fem og de fire tusinde.

Denne problemstilling mødte vi også i Matt 13,9-17, der ellers primært er præget af modsætningen mellem de vidende disciple og de ikke-vidende uden for discipelkredsen. Vi så dog samtidig, at heller ikke de vidende disciple forstod lignelsen om bonden, der såede, eftersom Jesus lidt senere måtte udlægge den for dem (Matt 13,18-23). I denne tekst kan vi således hente dén hjælp til at tolke Mark 8,14-21, at de tilsyneladende uvidende disciple i virkeligheden er både uvidende og vidende. Meningen med Jesus' afsluttende spørgsmål i Mark 8,21 er nemlig, at de uvidende disciple senere vil komme til at forstå. Den løsning af problemet om disciplenes status som både uvidende og vidende, Wrede fremlagde, er nemlig, at disciplene på evangeliernes affattelsestid var de vidende (troende) vidner om Jesus' sande messianske identitet, mens de i Jesus' levetid (den fortalte tid) ikke vidste dette, ganske enkelt fordi Jesus dengang ikke anså sig selv for at være messias (jf. Wrede (1901) 1963, 229).

Vi behøver ikke at binde os til Wredes specifikke tolkning, men kan nøjes med at hæfte os ved, at den forståelse og viden, som disciplene på et tidligere stadium i bevægelsens historie havde af Jesus, hans budskab, skæbne og betydning, på et senere

tidspunkt blev anset for utilstrækkelig og fejlagtig, hvorfor den måtte erstattes med en anden og sand forståelse, som derfor kun kunne opleves som skænket af Jahve selv.

6. Luk 24,13-32

Teksten fortæller den berømte historie om de to disciple, som efter Jesus' henrettelse skuffede vandrede fra Jerusalem til landsbyen Emmaus. I Lukasevangeliet placeres denne historie, som er særstof, på den samme dag, "den første dag i ugen" (Luk 24,1), da kvinderne (jf. Luk 23,55-56) gik hen til Jesus' grav og fandt den tom (24,1-8).

Oversættelse: (13) Og se, den samme dag var to af dem (Jesus' tilhængere) på vej til en landsby ved navn Emmaus, som lå 60 stadier (ca. 11 km) fra Jerusalem. (14) Og de talte med hinanden om alt det, der var hændt. (15) Og mens de talte om og diskuterede det, skete det, at Jesus selv nærmede sig og slog følge med dem. (16) Men deres øjne blev grebet (af en guddommelig magt), således at de ikke genkendte (*epignônai*) ham. (17) Og han sagde til dem: "hvad er det, I taler med hinanden om, mens I går?" De standsede op, triste til mode. (18) Og en (af dem) ved navn Kleopas sagde til ham: "Er du den eneste fremmede i Jerusalem, som ikke ved besked (*ouk egnôs*) om det, der er sket i den (byen) i disse dage?" (19) Og han sagde til dem: "Hvilket?" Men de sagde til ham: "Det om nazareneren Jesus, som var en profet, stærk i ord og handling over for Gud og hele folket, (20) om hvordan vore ypperstepræster og ledere udleverede ham til dødsdom og korsfæstede ham. (21) Og vi havde håbet, at han var den, som skal befri Israel. Og i tillæg til alt dette er det nu den tredje dag, siden dette skete. (22) Men nogle kvinder fra vor gruppe har (nu) også forvirret os. Tidligt i morges gik de hen til graven, (23) og da de ikke fandt hans legeme, kom de og sagde, at de havde set et syn af engle, som siger, at han lever. (24) Og nogle fra vor gruppe gik da hen til graven og konstaterede, at det forholdt sig, som kvinderne havde sagt, men ham så de ikke". (25) Så sagde han selv til dem: "Åh, hvor er I uforstandige (*anoêtoi*) og tungnemme (*bradeis têi kardiai*) til at tro på alt det, som profeterne har sagt! (26) Mon ikke den salvede (messias) skulle lide dette og (på den måde) gå ind til sin herlighed (*doxa*)?" (27) Og idet han tog udgangspunkt hos Moses og i alle profeterne, udlagde han for dem, hvad der stod om ham i alle skrifterne. (28) Og da de var nær den landsby, som de (to) var på vej til, lod han (Jesus) som om, han ville drage videre. (29) Men de lagde pres på ham og sagde: "Bliv sammen med os, for det er snart aften, og dagen er ved at være til ende". Og han gik ind for at være sammen med dem. (30) Og det skete, da han lagde sig til bords sammen med dem, tog brødet, velsignede det, brød det og gav det til dem, (31) at deres øjne åbnedes, og de genkendte (*epegnôsan*) ham. Men (da) blev han usynlig for dem. (32) Og de sagde til hinanden: "Brændte hjertet ikke i os, da han talte til os på vejen og åbnede skrifterne for os?"

Også denne lange, anskuelige tekst handler – eksplicit og direkte – om tilblivelsen af en ny og ændret forståelse af Jesus. Teksten fortæller, at de to Jesus-tilhængere skuffede forlod skuepladsen for Jesus' tilfangetagelse og henrettelse. De havde håbet, at Jesus

var den ventede messias, men hans skæbne demonstrerede tydeligvis, at dette håb havde været grundløst. Denne holdning svarer ganske godt til den, som Lukasevangeliet (og andre evangelier) tillægger de øvrige disciple, som ikke kunne holde sig vågne i Gethsemane Have (Luk 22,39-46), som reagerede forkert ved tilfangetagelsen af Jesus (Luk 22,47-53), som fornægtede Jesus (Luk 23,54-63), som var fraværende ved Jesus' begravelse (Luk 23,50-53), som ikke besøgte hans grav (Luk 23,54-56 og 24,1-8), og som ikke troede på kvindernes udsagn om Jesus' opstandelse (Luk 24,9-11(12)).

Det forekommer oplagt, at teksten anser denne holdning for at være forkert og et udtryk for åndelig blindhed på en måde, der minder om Mark 8,14-21 og Matt 13,9-17. De to vandrende disciple forstod ikke passionshistorien; de genkendte ikke Jesus, og de begreb ikke 'skrifterne', som i virkeligheden havde forudsagt alt, hvad der var sket.

De to karakteriseres af teksten som "uforstandige og tungnemme" (v. 25), og ifølge teksten kan denne deres uforstand kun afhjælpes ved et guddommeligt indgreb, som her udvirkes af den opstandne Jesus selv.

I den teologiske eksegese har det længe været god latin at tolke denne og mange beslægtede tekster som udtryk for Jesus' disciples utilstrækkelige, dvs. traditionelle jødiske messianologi, mens Jesus selv stod for et andet messiasbegreb, som brød med den etniske jødiske militante forståelse af messias som en frelser, der skulle befri det jødiske folk fra det romerske åg og genrejse Israel til fordums davidiske storhed.

Denne populære teologiske tolkning synes i alle dens varianter at være inadækvat, dvs. at stemme dårligt overens med teksternes udsagn. En mere adækvat tolkning er at udlægge teksterne som udtryk for Jesus-bevægelsens nødvendige revisioner af sine egne tidligere, utilstrækkelige opfattelser af Jesus' død i Jerusalem (jf. Bilde 2001, 132-141.198-251 og 453-455).

7. Joh 2,13-22

I Johannesevangeliet placeres Jesus' såkaldte tempelrensning ikke i slutningen af evangeliet som en optakt til passionshistorien, men i begyndelsen, efter den indledende historie om brylluppet i Kana (Joh 2,1-10/11).

Oversættelse: (13) Og jødernes påske var nær, og Jesus drog op til Jerusalem. (14) Og i helligdommen fandt han dem, der solgte køer, får og duer, og desuden dem, der sad og vekslede penge. (15) Og han lavede en pisk af reb og drev alle ud af helligdommen, både fårene og okserne; og vekslerernes mønter hældte han ud og væltede bordene. (16) Og til dem, der solgte duer, sagde han: "Flyt dem væk herfra og gør ikke min fars hus til en købmandsgård!" (17) Hans disciple kom i tanker om, at der står skrevet: "Omsorgen for dit hus skal fortære mig" (Sl 69,10). (18) Men jøderne tog nu til orde og sagde til ham: "Hvilket tegn viser du os på, at (det er med rette, at) du gør disse ting?" (19) Jesus svarede og sagde til dem: "Riv dette tempel ned, og jeg vil bygge det op igen på tre dage". (20) Jøderne sagde da: "Dette tempel har været under opførelse i 46 år, og du vil bygge det op igen på tre dage?" (21) Men han talte om sit legemes tempel. (22)

Men da han var blevet opvakt fra de døde, kom hans disciple i tanker om, at han havde sagt dette, og de troede skriften og det ord, som Jesus havde udtalt.

Teksten er præget af de velkendte johannæiske træk: at Jesus sættes i modsætning, ikke til enkelte jødiske grupper, men til “jøderne” som helhed; at “jøderne” ikke forstår, men misforstår Jesus’ gådetale; at evangelisten eller redaktoren blander sig i historien og tager direkte til orde (v. 21), og at der henvises til, at Jesus’ tilhængere senere huskede og forstod Jesus’ gådefulde udsagn.

Til gengæld indeholder teksten ikke eksplicite udsagn om, at Jesus’ modstandere eller tilhængere var “uforstandige”, og den rummer ingen af de kognitive udtryk, som vi har fundet i de foregående tekster. Derimod er sådanne prædikater implicit til stede, idet teksten tydeligt markerer, både at “jøderne” ikke forstod Jesus, og at disciplene ikke i fortællingens nutid, den fortalte tid, forstod, hvad der foregik. Det gjorde de først efter Jesus’ opstandelse (v. 22).

Derfor er også denne tekst præget af forsøg på at revidere og omtolke både ord og handlinger af Jesus og disciplenes forståelse af dem. Tempelrensningen, som på Jesus’ tid *kan* have været ment og forstået som et forsøg på at rense og dermed forny et af handel og kommers vanhelliget tempel, rives i den oversatte tekst helt ud af den jødiske kontekst, sættes i modsætning til “jøderne” som helhed og forbindes i stedet med Jesus’ person som et dunkelt billede på hans kommende død og opstandelse.

8. Opsummering

De seks tekster, som vi kortfattet har analyseret, kan alle hævdes at have det anliggende til fælles, at de ‘tænker’ over den sande eller rigtige forståelse af det budskab, som teksterne alle er enige om at anse for både sandt og frelsesbringende. Samtidig forudsætter flere af disse tekster, både at budskabets sandhed anfægtes af mennesker uden for Jesus-bevægelsen, og at bevægelsen selv har revideret sin forståelse af sit eget budskab.

I 1 Kor 1,18-25 etableres der en modsætning mellem Jesus-bevægelsen, de “kalde-de”, som vil blive frelst, og de udenforstående, som ikke vil blive frelst. Denne modsætning kædes sammen med et forsøg på at vende begrebet “visdom” på hovedet. Medlemmerne af bevægelsen er ikke vise og kloge i ordinær forstand, men har til gengæld fået adgang til en guddommelig visdom. Derfor behøver de ikke at lade sig anfægte af rationel, filosofisk kritik udefra, for den hører “denne verden” til, mens de selv besidder en åbenbaret guddommelig visdom. Teksten tilkendegiver tydeligt, at det er budskabet om den korsfæstede Jesus, der er stridens kerne.

I Rom 11,25-27 drejer sagen sig om det jødiske folks negative reaktion på budskabet om Jesus som messias, og teksten præsenterer også her en guddommeligt åbenbaret forklaring på dette – åbenbart overraskende – fænomen.

I Matt 13,9-17 er det til dels det samme spørgsmål, der er på dagsordenen, og her er det den guddommelige ‘plan’ og forudbestemmelse (prædestination), der repræsenterer ‘forklaringen’. Samtidig antyder teksten dog, at også Jesus’ egne tilhængeres forståelse er utilstrækkelig.

I Mark 8,14-21 er dette tema, disciplenes utilstrækkelige forståelse, blevet tekstens hovedemne. Jesus' egne tilhængere forstod i begyndelsen ikke Jesus på den rette måde, og det antydes kraftigt, at denne forståelse først kom til på et senere tidspunkt.

I Luk 24,13-32 reflekteres der videre over dette spørgsmål, og det antydes, at den sande forståelse først opstod efter Jesus' død, da den blev givet til disciplene ved en guddommelig åbenbaring af selve den fra de døde opståede Jesus.³

I Joh 2,13-22 overvejes igen både det jødiske folks og Jesus' egne disciples forståelse af Jesus, og mens "jøderne" bare misforstår Jesus' handling, er disciplene i stand til at forbinde den med en relevant forudsigelse i 'kanon'. Det er dog først efter Jesus' opstandelse, at både de og redaktoren forstod Jesus' handling og ord til bunds.

9. Redskaber og midler til at forstå overleveringen om Jesus

Teksterne demonstrerer således ganske klart hvilke redskaber eller instanser, der formidler den sande forståelse. I Joh 2,13-22 og Luk 24,13-32 formuleres det eksplicit, at det er "skrifterne" eller 'skriften', dvs. den jødiske bibel, der er hovedkilden til den rette/sande forståelse. Det er dog lige så klart, at denne bibel ikke kan læse eller tolke sig selv, for Luk 24,13-32 siger utvetydigt, at det er den opstandne Jesus, som præsterer den rette udlægning af de hellige skrifter. Joh 2,13-22 giver ligeledes til kende, at det først er efter Jesus' opstandelse, at hans disciple kommer i tanke om hans ord og derved "troede skriften og det ord, som Jesus havde udtalt". I begge tekster hævdes det således, at den afgørende forudsætning for den sande forståelse af Jesus er den rette udlægning af den jødiske bibel, som imidlertid først bliver mulig efter, at troen på Jesus' opstandelse fra de døde er opstået.

Mark 8,14-21 bør efter min vurdering tolkes i sammenhæng med Luk 24,13-32 og Joh 2,13-22. I teksten omtales dog hverken den jødiske bibel eller Jesus' opstandelse eksplicit, fordi teksten alene fokuserer på den overraskende kendsgerning, at Jesus' egne tilhængere før hans død åbenbart ikke begreb hans ord og gerninger. Denne fokusering er dog kun forståelig under den forudsætning, at den sande forståelse kom til dem senere, og derfor forudsætter teksten så at sige de led, der foreligger i Luk 24,13-32 og Joh 2,13-22.

I Rom 11,25-27 og Matt 13,9-17 er både tema/problem og forståelsesredskabet (eller forklaringen) af en anden art. Problemet og temaet er (primært) det jødiske folks negative reaktioner på Jesus-budskabet, og forståelsesredskabet og forklaringen er i begge tilfælde den guddommelige plan og forudbestemmelse. De Jesus-afvisende jøder er i Matt 13,9-17 forudbestemt til fortabelse, mens de i Rom 11,25-27 er forudbestemt til på et senere tidspunkt at blive frelst.

I 1 Kor 1,18-25 er problemet både de jøder og de ikke-jøder, der afviser Jesus-budskabet, og løsningen/forklaringen er igen den guddommelige forudbestemmelse.

---

³ Af Gal 1,10-24 (og ApG 9,1-19) fremgår det, at Paulus nye og sande forståelse af Jesus blev til på en lignende måde.

De midler eller redskaber, som teksterne tager i anvendelse for at etablere en forståelse af og en forklaring på de rejste problemer, er således følgende: 1) den jødiske bibel, 2) guddommelig prædestination, dvs. åbenbaring af den af Jahve forudbestemte frelsesplan, og 3) den tolkning af den jødiske bibel, som kan udledes af troen på Jesus og hans opstandelse. Dertil kommer naturligvis 4) det traditionelle jødiske og græske religiøse sprog, som var til rådighed for teksternes forfattere, især hovedbegreber som "åbenbaring" (*apokalypsis*) og "hemmelighed" (*mystêrion*); endvidere 5) samtidens allegoriske og typologiske fortolkning af hellige tekster og endelig 6) det fænomen, som vi med vort moderne sprog betegner som *omtolkning* eller *reinterpretation*, som kan føre til 7) regulære *transformationer* af traditionelle religiøse ideer, her især de jødiske ideer om messias og den messianske frelse (jf. Bilde 2001, 460-61).

10. Jesus-bevægelsens forståelses- og forklaringsbehov

Det er min overbevisning, at en adækvat og optimal forståelse og forklaring af de tekster og problemer, som vi her forsøger at analysere, kun vil kunne opnås, når vi sætter dem i forbindelse med de forklaringsproblemer, som er anført i afsnit 1 ovenfor, dvs. forsøgene på at forstå Jesus' død, parusiudeblivelsen og de mange dermed forbundne problemer som Pilatus' rolle i passionshistorien, disciplenes forhold til Jesus og Judas' betydning.

Det jødiske folks holdning til Jesus var et problem af samme art som Pilatus' og romernes rolle i passionshistorien. Hvordan kunne Jesus-bevægelsen forstå, forklare og fremstille de Jesus-afvisende jøders faktiske reaktioner, således at de også kunne falde på plads i bevægelsens helhedstolkning af Jesus-historien?

Jesus' oprindelige disciples forskellige forståelser af Jesus var et problem af en anden art, selv om også de gerne skulle kunne indpasses i et større helhedsbillede. Problemet var dog kompliceret, fordi en fortælling om og en skriftlig fremstilling af Jesus' ord og gerninger dels kan antages at have arbejdet med flere forskellige forståelser af Jesus og dels synes at have haft behov for at beskrive Jesus' historiske disciple som repræsentanter for den senere, sande forståelse af Jesus-budskabet, som udtrykkes i de tekster, vi læser.

Det karakteristiske ved de her analyserede tekster er, at ordvalget røber, at de 'tænker' og reflekterer over deres/Jesus-bevægelsens forsøg på at forstå den sande mening med og betydning af dens eget budskab. Dermed afspejler de også, at Jesus-bevægelsen på et tidligere tidspunkt havde forstået den samme sag på en anden og utilstrækkelig måde.

11. Kognitiv dissonans som en drivkraft i udviklingen af Jesus-religionen

Den vigtigste indsigt, som analysen af disse tekster kan føre til, når den foretages i sammenhæng med de kontekster, som problemerne hører hjemme i, er således, at Jesus-bevægelsen (antagelig Jesus inklusive) tolkede Jesus, hans budskab, skæbne og betydning på flere forskellige måder i forskellige faser af bevægelsens historie. I Jesus' levetid forstod Jesus og hans tilhængere formodentlig Jesus og hans budskab i en jødisk

eskatologisk kontekst, der var bestemt af den intense forventning om den messianske frelses nærtforestående frembrud (jf. Bilde 2001, 123-70). Allerede i denne fase må vi antage, at bevægelsen erfarede og gennemlevede sin første parusiudeblivelse, der nødvendigvis måtte føre enten til en opgivelse af forventningen eller en revision af den. Måske oplevede bevægelsen sin anden skuffelse i forbindelse med Jesus' død i Jerusalem, som heller ikke umiddelbart førte til en hidførelse af frelsen (jf. Bilde 2001, 174-78).

De mange Jesus-afvisende jøders negative reaktioner på Jesus-bevægelsens forkyndelse kan antages at repræsentere et problem af lignende art. Mod forventning reagerede flertallet af jøder negativt på Jesus-bevægelsens budskab om Jesus som den forjættede messias. Denne reaktion kan antages at have fremkaldt overraskelse, undren og et behov for forståelse og forklaring.

Gennem disse kriser og påtvungne omtolkninger af, hvem Jesus egentlig var, hvad han stod for, og hvilken frelse han bragte, etablerede Jesus-bevægelsen efterhånden en dybtgående transformation af Jesus fra at være en messiansk befrier af det jødiske folk til at blive en universel og kosmisk frelser med alle de konsekvenser, som denne transformation førte med sig (jf. Bilde 2001, 460-61).

Menneskers behov for at begribe og forstå sig selv, deres tilværelse og deres verden er fundamentale og universelle, og de giver sig talløse udtryk i kunst, ideologi, politik og filosofi. Disse behov gør sig naturligvis også gældende i det felt, som vi betegner som religionernes verden. Her ligger formodninger, tro, erkendelse, indsigt og forklaringer i direkte forlængelse af hinanden. Mennesker tror for at forstå, og de forsøger at forstå det, de tror. I Jesus-bevægelsen markerede behovet for at forstå og forklare sig særlig stærkt, fordi Jesus' og hans bevægelses udvikling og historie flere gange udviklede sig på tværs af deres egne forventninger. Modsætningerne mellem forventninger og erfaringer skabte kognitive dissonanser, som måtte overvindes ved hjælp af omtolkninger, revisioner og nye forklaringer, som alt sammen bidrog til at producere intellektuel religion, dvs. teologi. Der er oplagte analogier til dette fænomen i Jesus-bevægelsen. Den nærmeste er de opbrud, omtolkninger, revisioner og transformationer, som Jerusalems fald gav anledning til i den efterfølgende jødiske litteratur som Fjerde Esras Bog, den Syriske Baruks Apokalypse og Josefus' værk *Den Jødiske Krig*.

Litteratur

BILDE, PER

2001 *En religion bliver til. En undersøgelse af kristendommens forudsætninger og tilblivelse indtil år 110*, København.

BOND, HELEN

1998 *Pontius Pilate in History and Interpretation*, Cambridge.

BULTMANN, RUDOLF

1921 *Die Geschichte der Synoptischen Tradition*, Göttingen, 5. udg. 1965.

FESTINGER, L.H.W., RIECKEN, S. AND SCHACHTER, S.
1956 *When Prophecy Fails*, Minneapolis.

GRÄSSER, ERICH

1957 *Das Problem der Parusieverzögerung in den synoptischen Evangelien und in der Apostelgeschichte*, Berlin, 2. udg. 1960.

KLASSEN, WILLIAM

1996 *Judas. Betrayer or Friend of Jesus*, Minneapolis.

SMYTH, DAMIAN BARRY

1999 *The Trauma of the Cross. How the Followers of Jesus Came to Understand the Crucifixion*, New York.

WILLERT, NIELS

1989 *Pilatusbilledet i den antikke jødedom og kristendom*, Århus.

WREDE, WILLIAM

1901 *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*, Göttingen, 3. udg. 1963.

Summary

The essay represents the author's inaugural lecture held on 7December 2001 as a professor at the Department of the Study of Religion. The essay is partly a summary of the author's recently published monograph En religion bliver til, partly an elaboration of one of the main theses of the book. The development of early Christianity is closely related to a need for interpretation. Looking at 1 Cor 1:18-25; Rom 11:25-27; Matt 13:9-17; Mark 8:14-12 and Luke 24:13-32 Bilde attempts to find tracks in the early Jesus-texts that indicate the efforts of the Jesus-movement to understand and to reinterpret Jesus, his message, fate and importance.

Per Bilde

Professor, dr.theol.

Institut for Religionsvidenskab

Aarhus Universitet